

pristupa kao praktičnom umijeću a sve više kao znanosti (*scientia, Wissenschaft*), tako da se njezino »polje« počinje klasificirati na akademski način i obilježavati izrazom *scientia politica*. Krajem sedamnaestog stoljeća na njemačkom je govornom području uobičajen izraz *Polizeywissenschaft* kao inačica izrazima *Statsgelartheit* ili *Staatswissenschaft*. Što se pak tiče mjesta političke ekonomije, ono je određeno činjenicom da se država pojavljuje kao »golemo domaćinstvo«. To joj mjesto pripisuje francuski protestant Antoine de Montchrestien (**Rasprava o političkoj ekonomiji**, 1615), ali svoju pravu akademsku poziciju ona je dobila tek u osamnaestom stoljeću. U sklopu te opće »klasifikacijske« sklonosti pažnje je vrijedan pokušaj Španjolca Francisca de Araoza (**Kako urediti knjižnicu**, 1613), koji je uveo petnaest odrednica ili kategorija, **pet religijskih** (teologija, biblijske studije, crkvena povijest, religiozno pjesništvo i radovi crkvenih otaca) i **deset svjetovnih** (rječnici, knjige opće naravi, retorika, svjetovna povijest, matematika, prirodna filozofija, moralna filozofija, politika i pravo).

Dakako, u svim tim metamorfozama znanja nije se mogla izbjeći kontrola crkve i države. Crkvena je kontrola predstavljala model državnom nadzoru. Ali bez obzira na svoja skrupulozna nastojanja (naročito od Tridentinskog koncila 1563), crkvena je kontrola objektivno slabila premda nije popuštala u svojim doktrinarnim intencijama. Raste državna kontrola, ali ono što je za nju karakteristično jest sve izrazitije konstituiranje **birokracije** (»organizacije obavljene papirima i papirologijom«), koja u ime države preuzima ulogu centralno-nadzorne (cenzorske) instance nad »stvarima znanja«. No ni ona nije mogla spriječiti uspon ranomodernog **pragmatizma** koji je u znanosti vidio korisno sredstvo za svjetovno rušenje raznih kanona i tabua suprotstavljenih probitku i zadovoljstvu. Uspon znanosti popraćen je **pragmatičkom iskoristivošću** i **pragmatičkim skepticizmom**, što znači

da se njezine spoznaje istodobno uzimaju s **povjerenjem** i s racionalnom **sumnjom** upravo zbog toga što se od nje sve više očekuje. U takvom je ambijentu logičan uspon **geometrijske metode** i **empirizma**. Uvećava se broj znanstvenika, dolazi do značajnih promjena u njihovoj svakodnevnoj praksi i to se možda najbolje ogleđa u važnosti koja se počinje pridavati »faktoru impersonalnog znanja i objektivnosti«. Burke zapaža da o toj promjeni znanstvenih procedura najrječitije svjedoči sve naglašenije pribjegavanje **fus-notama** (bilješkama), kojima se potvrđuje respekt prema **izvorima**, već postojećim ili prošlim uvidima i znanstvenom polju općenito. Fus-note su zapravo proceduralni element uvjerljivosti znanja i povjerenja u njegovu **objektivnost**. One su u tom svojstvu percipirane ne samo unutar znanosti nego i u društvenom vrednovanju znanstvenog posla.

Rade Kalanj

Hans-Dieter Gelfert

TYPISCH AMERIKANISCH

Wie die Amerikaner wurden, was sie sind

Verlag C. H. Beck, München, 2002., 194 str.

Ne tako rijetko mogu se pročitati ili čuti kritike američkog načina života koje ukazuju na one aspekte njegove svakodnevice koji nije sasvim primjeren Europi ni prilikama srednje- i istočnoeuropskih tranzicijskih zemalja, a koje posljedice dolaze naročito s procesom globalizacije. One su nešto novo, za neke izazovno i prihvatljivo a za druge potpuno strane i razorne. Pritom se često na pojednostavljenu sliku koju predstavljaju Coca-cola, Hollywood, Disneyland, McDonald's itd. Naravno, u znanstvenom pogledu razlikujemo manje ili više (ne)prihvatljivu svakodnevnicu života od, primjerice, kritike učinaka povijesnog modela društva i razvoja koji najviše reprezentiraju SAD ili

međunarodne politike s obzirom na neke razlike od Europe. Pa i ovaj kritički aspekt može biti daleko razumljiviji, ako se upozna unutarnja strana američkog društva i »duše« Amerikanaca (riječi *Amerika* i *Amerikanci* koristimo ovdje u značenju *SAD* i *građani SAD-a*).

Tipično američki. Kako su postali **Amerikanci**, što oni jesu napisao je Gelfert, profesor engleske literature i Landeskunde na Freie Universität Berlin (do 2000.) a sada slobodni pisac, potaknut (kao i mnogi drugi) terorističkim napadom 11. rujna 2001. godine na nebodere Svjetskog trgovinskog centra u New Yorku. Taj događaj se inače uzima osnova tezi da Amerika više neće biti kao što je bila, ali i kao novi izazov za postizanje unutarnje kohezije, njezin odnos prema Europi i odnos prema ostalom svijetu u kojemu Amerikanci imaju svoje (daleke) korijene. Jer, Amerika uvijek teži ravnoteži, a kompromisu samo ako je on u funkciji ravnoteže.

U općenitoj prosudbi, kao i po govoru samih Amerikanaca, mogu se identificirati četiri regije s vlastitim kulturnim identitetom: države sjeverno od New Yorka i Kalifornije u kojima i nisu »pravi« Amerikanci te države Juga kao tipično američke i posebitosti Texasa. U ostalom dijelu Amerike — na srednjoj obali Atlantika, srednjem zapadu i zapadu trebalo bi tražiti »tipičnu Ameriku«. Ali, može se upitati jesu li i tamo Irci, Škoti, Nijemci, Poljaci, Talijani, itd. postali »pravi Amerikanci«, kao i crnci ili azijati? Prema statističkim američkim podacima zemlje porijekla do 1990. godine zastupljene su: Njemačka sa 20,3%, Engleska, Wales i Škotska sa 14%, Irska sa 13,5%, Afrika sa 8,3%, Italija sa 5,1%, Mexiko sa 4,1%, Sjeverna Europa sa 4% (ostala Europa sa 5,8%), Francuska sa 3,6%, Istočna Europa sa 3,5%, Poljska sa 3,3%, Indijanci sa 3% itd. Unatoč regionalnim i etničkim razlikama i konkurenciji između konzervativnog i progresivnog, stvorena je i stvara se jedinstvena slika o sebi kao Americi i Amerikancima. Pravi Amerikanci su svi građani koji svje-

sno priznaju SAD kao naciju i tako se osjećaju. Zato bez obzira na brojne, pa i ekstremne, različitosti unutar društva izgrađena su neobično homogena nacionalnotipična obilježja. Za razliku od europskih nacija (država) koje se u nekom kritičnom momentu oslanjaju na svoju prošlost i identificiraju s njom, Amerikanci uvijek grade svoju novu sliku na neispisanoj podlozi, oni stvaraju svoju povijest.

Pitanje je u čemu je tajna takvog duha, što ga čini tako snažnim? U odgovoru na to pitanje Gelfert poseže za argumentacijom iz američke povijesti, kulture, književnosti itd. Iz tih sadržaja, pomno strukturiranim problemima prikazuje nam američki duh. Iako se u argumentaciji, pogotovo u tako velikom razdoblju — od Deklaracije o neovisnosti (4. srpnja 1776.) i prvog ustava SAD (1787.) do danas — može uvijek posezati za selektivnim argumentima, Gelfert nastoji biti objektivan i izabrati one strukturne momente koji pokazuju unutarnjost »duše« Amerikanca i američkog duha, a koji su se oblikovali tijekom njezine povijesti. Ali, ne ostaje jednostran, nego čitatelju predočuje i drugu stranu društva — američke paradokse. Čitanje knjige uvodi nas u sasvim drugi svijet argumenata razumijevanja američkog društva i Amerikanca nego što je onaj koji se najčešće uzima kao obrazac — mekdonaldizacija ili drugi stereotipi.

Knjiga je napisana u pet poglavlja: *Američki mitovi* (11–34), *Opsesivni mitovi popularne kulture* (35–50), *Američke paradokse* (51–115), *Američka kultura* (116–146) i *Snage koje oblikuju američki mentalitet* (147–170). Podrobnija analiza i opširniji prikaz zahtijevao bi mnogo više prostora, pa se ograničavamo samo na to da ukažemo na neke točke (kojima Gelfert pokazuje i obrazlaže nastanak i bit pojma »tipično američki«) koje su snažno integrativno djelovale na američko društvo. Važno je napomenuti da je autorova analiza ne samo potkrijepljena primjerima i

izvorima iz literature nego se u mnogome na njoj temelji.

U prvom poglavlju riječ je o ulozi mitova u profiliranju »amerikanca« i američkog društva. Naravno, nije riječ o mitologiji kojom su se tradicionalno bavili etnolozi i antropolozi, tj. o poganskim mitovima, nego o mitovima koji su profilirali američko društvo u njegovu nastajanju i učvrstili ga kao jednu naciju. Mitovi imaju važnu ulogu u oblikovanju nacionalnog identiteta. Oni sežu sve do 1620. godine u vrijeme doseljenja kalvinista u Sjevernu Ameriku. Njihov cilj nije bio osvajanje i pokrštavanje nego pronalaženje mjesta za molitvu i lukreativnu poljoprivredu po uzoru na engleske velike plantaže. Kasnije su europski doseljenici susreli dvije indijanske kulture – prerijsku, ratničku koja se sukobila s njima (kao i susjednim plemenima) i (na jugoistoku) »pet civiliziranih naroda« sjedilačkih (Cherokees, Choctaws, Creeks, Chickasaws i Seminoles), koji su u vrijeme predsjednika Andrew Jacksona protjerivani prema Oklahomi. To je postalo dio američke mitologije. Kasnije je taj progon opravdavan očiglednom sudbinom proširenja na cijeli američki kontinent. Tako je ta činjenica postala objavljena sudbina (*manifest destiny*) i dio američke ideologije (asocijacija – Hitler: *Drang nach Osten*). Osvajanje Kontinenta (sa svim posljedicama) nije tumačeno kao osvajanje nego kao proces civiliziranja, unošenja svjetla i demokracije, što se danas može interpretirati kao američko civilizacijsko planetarno poslanje na Zemlji. Smisao *manifest destiny* asocira na židovsku religijsku tradiciju o izabranom narodu samo u svjetovnom smislu kao lučonošu i stražara demokracije i napretka. Taj američki mit povezan je i s američkom ulogom u vanjskoj politici a prihvaćen i kod drugih naroda pa se SAD percipira u svijetu kao napredna zemlja.

Drugi mit je vjera u Boga koji se najbolje ističe riječima *God bless America* kojima se obično završava svaki značajniji javni go-

vor. Amerika je zemlja vjernika u kojoj se striktno poštuje odvojenost crkve i države. Oko 96% svih Amerikanaca vjeruje u Boga; nešto manje (87%) da religija ima značajnu ulogu u životu; oko 69% vjeruje u postojanje Đavla (s. 16). Religioznost se manifestira i po broju crkava. U naselju od 400–500 stanovnika postoji bar jedna crkva, a ima slučajeva da u nekim gradovima ima nekoliko crkava. Primjerice, Bowie u Texasu sa 5000 stanovnika ima 22 crkve). Brojne su Crkve i sekte – oko 150 ima preko 5000 članova. Rimokatoličkoj pripada oko 62 milijuna i najveća je pojedinačna Crkva, a značajna je i Pentekostalna crkva. Amerikanci ne prihvaćaju religiozni fundamentalizam, nego religijski pluralizam koji karakterizira usitnjenost protestantskih crkava. Primjerice, 15 baptističkih, 10 luteranskih, 9 prezbiterijanskih koje sebe shvaćaju kao samostalne crkve. Pored kršćanskih crkava i sekta, postoje i druge religije: oko 6 milijuna muslimana, preko 4 milijuna židovske vjere, 1,2 milijuna hindusa itd.

U središtu onoga što se naziva američki san leže dvije ideje: etički san o pravednoj državi – ostvariv putem demokratskog oblika vladavine i hedonistički san o utopiji – ostvariv putem *pursuit of happiness* (slijedenje sreće). Pojam sreće nije shvaćen kao »sretan slučaj« nego kao subjektivni osjećaj sretnog uspjeha, pa je povezan s individualnim angažmanom pojedinca u gospodarskom uspjehu – *selfmade-men* (prvi put formuliran od Benjamina Franklina). Naravno, to uključuje i razne vrste hazardiranja. On se proteže od agrarnog sna (George Washington, Thomas Jefferson) do ekoloških kritičara i kritičara hedonističke utopije (Aldous Huxley: *Vrli novi svijet*, 1932.). Bez obzira na kritike, koje i u drugim područjima nastaju upravo na tlu Amerike, američka nacija se ne dovodi u pitanje.

Melting pot (lonac za taljenje) kao mit označava ideju da se mnoštvo raznolikosti može oblikovati u jedinstvo. U povijesnom smislu na američkom tlu oblikovalo

se nekoliko (već spomenutih) prepoznatljivih regija, pa je smisao *melting pota* od početka bila u vodećim intelektualnim i političkim američkim glavama. Simbol tog jedinstva je na državnim dokumentima slika bijelog orla s natpisom *e pluribus unum* (»iz mnoštva postaje jedno«). Bio je rezultat četverogodišnjeg rada kongresne komisije koja je formirana nakon utemeljenja SAD (1776.). Dakle od nastanka američke države, nacija je sebe projektirala i mislila **američki**, tj. svjesno se amerikanizirala. Ta se ideja potvrđivala više puta u američkoj povijesti i svaki put nalazila konkretne izlaze iz socijalnih komplikacija i održala do danas. Nakon 60-ih godina kada se mnogima činio *melting pot* utopijom, ona je izronila u formuli »multikulturalnog društva«. Jedan od trajnih zadataka američkog sustava obrazovanja je usmjerenje da od svakog građanina stvori dobrog Amerikanca.

Sastavni dio američke mitologije je i pojam *frontier* (granica, državna granica). Ideju o *frontier* iznio je povijesničar Frederick Jackson Turner na skupu 1893. (kasnije objavljeno i u knjizi, 1920.) a sastojala se u tezi da se ono specifično američko u mentalitetu naroda nije razvilo iz europskog nasljeđa nego u konfrontaciji s divljinom na koju se stalno pomicala granica zapada (s. 25). *Frontier* je otada neodvojivi mitološki pojam koji seže u najnoviju povijest Amerike a time i svijeta. To se može shvatiti kao zemljopisno pomicanje granice zapada (borba s divljom prirodom i njezinim stanovnicima) ali i u smislu pomicanja kulturne granice, vrlina zapadne civilizacije (individualizam, optimizam, duh izumiteljstva, spremnost životnog rizika za vlastitu grupu) i njezina obrana. *Frontier*, shvaćana kao supstancijalnost suvremenosti sudara civilizacija, proteže se neograničeno prostorno i vremenski. Davy Crockett je junak kao Odisej, a sam mit je suprotan nekim europskim. Primjerice, grčki ratnici se bore protiv visoke trojanske kulture, barbari su se borili protiv civiliziranog Rima, a

Amerikanci se bore protiv barbarstva pronoseći civilizaciju. Najnovija interpretacija *frontier* odnosi se na teroristički napad 11. rujna 2001. Amerika se ponovno našla pred izazovom divljega.

Od američke mitologije neodvojive su također neke vrijednosti u uvjerenja: *innocence* – nevinost (problem nevinosti se ponavlja u američkoj povijesti, i u određenim trenucima ta formula ponovno dolazi do izražaja i na socijalno razini; primjerice, nakon krize 30-ih godina, Vijetnamskog rata ili nakon 11. rujna 2002). Autor drži da je nakon seksualne revolucije ostala još samo politička i opća moralna nevinost; *opportunity* – zemlja neograničenih mogućnosti (uvjerenje je koje prati amerikance od osvajanja »divljeg zapada« do gospodarstva i najsuvremenije tehnoloigije i znanosti); *plenty* – društvo obilja (američki duh obilježava ideja obilja, naročito u uvjerenju o obilju resursa. Prihvaćena su načela o nezagađivanju okoliša ali se ona teško razumiju u potrebi automobilske svakodnevice. Iako se mnogi resursi uvoze, teško prodire ideja o štedljivosti); *success* – društvo uspjeha (uspjeh je nešto što se visoko cijeni u društvu, naročito u sportu, i dokazuje diplomama i pokalima u vitrinama. Vjera u individualni uspjeh prenosi na politiku i gospodarstvo, ali i na vjeru u uspjeh cijele nacije).

Drugi dio knjige posvećen je nekim opsesivnim motivima popularne kulture. Autor izdvaja nekoliko takvih motiva. To su: 1. borba protiv zla (koja je prisutna u američkim starim i novim filmovima, pod utjecajem engleske literature, a prepoznatljiva je i u politici: Reaganovo proglašavanje SSSR-a »carstvom zla« i Bushovo – govor naciji 31. siječnja 2002. – proglašavanje Sjeverne Koreje, Irana i Iraka »osovinom zla«); 2. katastrofa kao izazov (preživjeti prirodnu katastrofu, naročito izazvanu dolaskom iz svemira, također je opsjednutost novijih filmova); 3. od prnja do bogatstva (sadrži optimističnu viziju da se od lupeža postaje dobar čovjek, od

ništkoristi pravi *selfmade-man*, od nesretnika sretan čovjek), 4. pobjeda prava (nekada je dominirala u vestern filmovima s pozitivnim junacima, a danas u sudskim dvoranama u kojima se bori za oslobođenje od nepravedno dosuđene smrtno kazne); 5. otkrivanje istine (prisutno je od popularnih romana do raznih afera – Watergate, kubanske krize i ubojstva J. F. Kennedyja); 6. dijete kao moralni autoritet (za razliku od europskih filmova u kojima je dijete uglavnom tretirano kao žrtva nasilja, američki filmovi i TV serije obrađuju stereotipnu obiteljsku situaciju odvajanja jednog od roditelja od djeteta – obitelji); 7. civilizacijski bijeg (različiti oblici nomadizma, povezani sa sexom i postizanjem sretnog života); dobra djevojka i zločesti mladić (kao stereotipi ženske naivnosti, utjelovljenja seksualne aktivnosti i »dobrog zločestog dečka« obrađeni su u hollywoodskoj industriji).

Kraćim osvrtima s primjerima, autor ističe da popularna kultura više govori o narodu i društvu nego visoka kultura, koja je utemeljena na ekonomskim osnovama i prodići u tajne želje milijunskih masa Amerikanaca.

U trećem dijelu autor govori o američkim paradoksima. Ponajprije upozorava na razliku između američkog Sjevera i Juga. Prvi ima egalitarno-puritansko obilježje i u njemu se razvila industrija i trgovina. Drugi je obilježen kao aristokratski i agrarni. U američkoj povijesti mogu se uočiti tri klase ljudi: slobodni građani, indijanci i druge osobe. Sve do danas traje rascjep između liberalnog pojma slobode pod utjecajem prosvjetiteljstva i moralnog puritanizma. Amerikanci žele slobodu, ali ako su ugrožene najviše vrijednosti nacije pribjegavaju puritanskom mišljenju slobode s ograničenjima. Tek nakon 1925. i 1927. godine. postojala je sloboda izražavanja mišljenja, koja je nakon Drugog svjetskog rata ponovno ograničena (epoha Josepha R. McCarthyja u doba hladnog rata).

Amerikanci razlikuju značenje dvaju pojmova: *liberal* – sklonost ka državnom intervencionizmu, što za krajnje konzervativce znači sklonost ka socijalizmu i *liberty* – centralna vrijednost konzervativaca pa i onih radikalnih. Primjerice, tehničar koji buši tlo radi nafte ne proturječi vjedovanju da je Bog prije 6000 godina stvorio svijet. U ime *liberty* može se boriti protiv svega što znači *liberal*.

Autor navodi kao paradoks demokratske države da u zatvorima SAD-a ima više ljudi nego u bilo kojoj zemlji – oko 1,3 milijuna s jednogodišnjom kaznom (s. 99). U 1999. godini počinjeno je oko 15.500 umorstava, najviše u getoima crnaca. Stopa umorstava je pet puta veća nego u Njemačkoj, sedam puta veća nego u Engleskoj. 250 milijuna stanovnika drži oko 200 milijuna komada vatrenog oružja (s. 108). Posla za pravnike na pretek. Na 400 stanovnika jedan je pravnik, a u Japanu na deset tisuća stanovnika. U Kaliforniji je referendumom uvedeno pravilo da se osoba nakon trećeg kažnjavanja doživotno zatvara, makar to bila i krađa u prodavaonici. Mnogi su izgubili glasačka prava, pa je u nekim državama SAD-a gotovo četvrtina crnaca izgubila pravo glasanja (s. 59).

Amerikanci čvrsto vjeruju u obitelj kao nedodirljivu vrednotu čak i nakon šestog braka (s. 68). Donja doba granica za sklapanje braka različito je pravno uređena. Uobičajeno je 18 godina, ali u nekim državama uz suglasnost roditelja ili suda brak mogu sklopiti djevojke sa 12 a muškarcima sa 14 godina (s. 100). Pored obitelji, važno je i načelo **takmičenja**, u kojemu značajno mjesto ima škola. Takmičenje se zbiva pod strogom kontrolom, naročito u politici, gdje se točno mjeri vrijeme trajanja govora, pa ni jedna strana – bez obzira koliko je govornika – ne smije prekoračiti dopušteno ukupno vrijeme.

»Amerikanci se osjećaju u svojoj zemlji kao na otoku blaženih. Najveći broj najradije bi što je moguće manje imao posla s vanjskim svijetom« (s. 71) i živjelo u svojoj

blagodati. Unatoč tome, SAD-e su se postavili kao »svjetski policajac sa sklonosti prema izolacionizmu« (od intervencije Theodorea Roosevelta na Kubu 1898. preko Koreje, Vijetnama, Perzijskog zaljeva do danas kada je naviješten rat »carstvu zla« koje se suprotstavlja Božjem djelu; s. 70–71). Za Amerikance se kaže da su »ratnici koji vole mir« sve dok se ne iscrpe sva sredstva za njegovo održanje, a onda posežu za oružjem u obranu tog ideala. Postoji veliki optimizam sa strahom od apokalipse.

U društvu se razvio snažan patriotizam. Tako postoji potreba za slavljenjem vlastitih heroja, koji tek nakon smrti ulaze u nacionalni Olimp ili potpuni zaborav. Heroj mora potjecati iz naroda da bi bio postavljen na nacionalnu razinu (s. 169). Slavljenje heroja je ključni element američkog patriotizma. Jednom postali heroji ne odbacuju se, kao što je slučaj s Europskom povijesti, našom svakako. Herojima se, naravno, opraštaju neke stvari, pa tako nitko ne prigovara veličinama američke povijesti George Washingtonu i Thomas Jeffersonu koji su bili robovlasnici (s. 76). Nigdje se toliko ne citiraju nacionalni heroji kao u Americi. Američki patriotizam također obilježava vrijednost cjeline (društva), pa su u ime perspektive društva kao cjeline skloni brzo okrenuti leđa svojem izabranom vođi.

Amerikanci su danas stvorili tip konzumnog društva na temeljima tražanje sreće po načelima univerzalnog ljudskog prava što je odgovaralo hedonističkoj utopiji koja se suprotstavila asketskoj utopiji Božje države. Oko četvrtine Amerikanaca je predebelo. U nekim je državama taj postotak i veći: u Missisippiju 28%, a među crncima čak 40% (90). Nije sasvim izvjesno da li je to posljedica hedonizma ili načina ishrane.

Primjetna je diskrepancija između siromašnih, srednjeg sloja i bogatih. Oko jedan posto raspolaže sa 40% imovine, dok 19,1% živi ispod granice siromaštva. (U

Njemačkoj – granica siromaštva je dohodak manji od polovice prosječnog dohotka – takvih je oko 5,9%). Međutim, Amerikanci rade u prosjeku oko 400 sati više od Nijemaca, imaju kraći godišnji odmor (često samo dva tjedna), ali je stopa nezaposlenih manja nego u Europi. Ogromna industrijska mašinerija može bez problema preuzeti siromašne.

U Americi ima oko 1400 sveučilišta (s četverogodišnjim studijem) i oko 800 (*community college*) koledža (s dvogodišnjim studijem) (s. 97). No, autor upozorava da se na mnogim sveučilištima i koledžima uči za trgovačka, tehnička i njegovateljska zanimanja što se u Njemačkoj postiže u običnom trogodišnjem obrazovanju povezanom s proizvodnjom (*betriebliche Lehre*). Budući je većina generacije, naročito srednjih slojeva, usmjerena na takvo obrazovanje, u američkom društvu nije se moglo i ne može oblikovati nešto što se naziva »klasna svijest«. Imamo li na umu individualno takmičarsko načelo, borbu protiv »carstva zla«, tada je jasno da u SAD (i bez makartističke euforije) »komunističke ideje« nisu mogle naći prostora ni u vrijeme najbrutalnijeg kapitalizma, jer »pomoćni radnik ne bi mogao postati milioner« (s. 80).

U svakom društvu postoji neki ideal muškosti. U Njemačkoj je ideal »oficir«, Engleskoj »džentlmen«, a u američkoj tradiciji to je »žilavost« (*toughness*). Tome pripada i posjedovanje oružja kao statusni simbol i etos »vlastite pravde« (108). U SAD-a su žene vjerojatno najemancipiranije u odnosu na žene zapadnog svijeta. Zanimljivo je da više od polovice vrijednosti akcija u SAD imaju žene (s. 103).

Američki pogled na sex razlikuje se od europskog. U Europi sex je nešto estetsko, nešto između »visokog« i »niskog« – kulturnog i primitivnog, a u SAD-u je nešto etičko – između dobra i zla, zdrave prirode i protuprirodnosti. Zato američki zakoni sve dublje posizu u intimnu sferu ljudskog življenja. Leslie A. Fiedler, jedan

od radikalnih kritičara američke kulture pokazao je u svojoj knjizi (*Love and Death in the American Novel*, 1960) da cjelokupna američka literatura izražava latentni strah od žene. Dok je u europskom romanu (od 18. stoljeća) odnos između miškarca i žene u središtu građanskog svijeta, to je mjesto u američkom romanu prazno (s. 45).

Četvrti dio posvećen je američkoj kulturi (116–146). U njemu se daje kraći pregled različitih područja: literature, slikarstva i arhitekture, flozofije, humora, masovne kulture, sporta s osvrtom na kič i Hollywood.

Peto poglavlje odnosi se na američki mentalitet. U njemu se navode glavni utjecaji na oblikovanje američkog mentaliteta.

To su: puritanizam, prosvjetiteljstvo, romantika, oslobođenje od europskog oca, okretanje prema Zapadu, multietnicitet i netragična Amerika.

Mentalitet nekog naroda dvojako se tumači: genetski uvjetovanim obilježjima ili povijesno oblikovanim kolektivnim strategijama. Na povijest europskih društava značajno su utjecali feudalna tradicija i samostanska kultura, koje su na specifičan način utjecale i na formiranje mentaliteta i ideologije američkog društva. U američku ideologiju umjesto feudalne tradicije ušla je doktrina jednakosti, a druga u obliku duha protestantske etike. Tradicionalna orijentacija u europskom smislu nije imala neko značenje, kakvo su imale orijentacija individualnog internaliziranja normativnog sustava usmjerena na socijalno ponašanje u društvu i orijentacija na izvanjskost usmjerena na oslušivanje što se zbiva u okruženju (s. 148).

Najstariji korijen formiranja američkog mentaliteta je puritanizam kojega su početkom 17. stoljeća (1620. godine putnici Mayflowera) donijeli doseljednici u sjeverne države kao radikalni protestanti, često fanatici. Oni su se držali teksta Biblije i odbijali svaki religijski autoritet. Tako je **antiautoritarni individualizam** zajedno sa antiklerikalnim **kolektivnim duhom**

tvorio puritansko nasljeđe (s. 149). Iz puritanizma su oblikovane ili njime posredovane tipično američke vrline. Na pozitivnoj strani su: individualizam, kolektivni duh, demokratska misao, moralizam, snaga (*Tatkraft*), bogobojažnost i znanstvena racionalnost, a na negativnoj: samopravednost, moralni rigorizam i pre naglašavanje seksualnog morala (s. 151).

Drugi ključni izvor američkog mentaliteta je prosvjetiteljstvo kao izraz građanske emancipacije. Prosvjetiteljska misao (Francis Bacon, Thomas Hobbes, John Locke) učvrstila je individualizam, shvaćanje demokracije i ekonomsku racionalnost. Autoritet je za puritanizam bio Bog, a za prosvjetiteljstvo razum. Puritanizam i prosvjetiteljstvo bili su opsjednuti utopijskim duhom iz njih su potekla dva suprotna stremljenja: askeza i hedonizam (s. 155). Iz paradoksa prosvjetiteljstva i puritanizma Amerika je crpla svoju snagu.

Amerika se postupno odvajala od Europskog duha i oblikovala svoj razvojni san. Tijekom tog procesa oslobađala se očinskog autoriteta – autoriteta »europskog oca« – Europe. Amerika je »zemlja majki«, **majka zemlja** (*mother-land*), a državu doživljavaju ne kao »oca« nego kao **ujaka Sema** (*uncle Sam*). Dok Europljani, ponajprije Nijemci, od očinskog autoriteta – države, očekuju najvišu brigu, zakon, riječ moći, sučeljavanje stranaka, Amerikanci od zajednice očekuju zakonski fer ponašanje. Od države ne očekuju da se za njih brine.

Američki sustav se oslanja na **ravnotežu**, engleski, primjerice, na izjednačavanje. Engleska je stoljećima obilježena **kompromisom**. Kruna povezuje oba doma parlamenta kao trojstvo. Državni oblik izraz je kompromisa između monarhije i parlamenta, engleska crkva kompromisom između katolicizma i protestantizma, a društvo u cjelini kompromisom između aristokracije i egalitarnih građana. U unutarnoj američkoj politici u prošlom stoljeću suprotnosti su radikalnije izražene: sloboda, individualitet i samoodgovornost ili socijalna pravednost, kolektivni

duh i interesi korporativne države (s. 172).

Amerika i danas teži ravnoteži a ne kompromisnom izjednačavanju. To je funkcioniralo do kraja 20. stoljeća, jer je stanovništvo bilo pretežito europskog porijekla. Međutim, u 21. stoljeću američko stanovništvo bit će pretežito »obojeni« – crnci, azijati, hispanjolci s korijenima izvan Europe. Danas već u nekim državnim upravama ne pretežu bjelci. Njima će vjerojatno više značiti Afrika nego Europa. Iz toga slijedi pretpostavka da će puritanizam i prosvjetiteljstvo imati manje društveno značenje nego dosad, pa je pitanje kakva će se ideologija razvijati, pogotovo zato što se »ravnoteža« sve više prenosi na vanjsku politiku. Naime, pitanje je koja je strana američke paradoksi-je jača: prosvjetiteljstvo ili puritanizam? U prvom slučaju će se pokušati visoko cijeliti ideale slobode i tolerancije a protivnike će se pokušati »mrkvom« pridobivati na stranu razuma. U drugom slučaju će zviždati moralni bič i a na drugoj strani obnoviti »sveti rat« i rat protiv »carstva zla« (s. 174).

Knjiga Hansa-Dietera Gelferta, profesora engleske literature, **Tipično američki** vrijedna je studija o pozadini američkog duha i »duše« tipičnog Amerikanca. Pokazuje povijesno oblikovanje američkog duha i neke ključne europske utjecaje. Veoma je korisna studentima društvenih i humanističkih znanosti. U njoj će naći ono što jedna struka sama ne može zahvatiti. Dosad je napisao slične studije: **Tipično engleski**. Kako su postale Britanije i što su oni (1997); **Max i Monty**. Mala povijest njemačkog i engleskog humora (1998); **Mala kulturna povijest Velike Britanije** (1999). Knjigu **Tipično američki** trebalo bi prevesti ne toliko zbog upoznavanja s mitovima i vrijednostima velike nacije, koliko radi poticaja za istraživanjem integrativnih mehanizama i vrijednosti u prošlosti i sadašnjosti hrvatskog društva.

Ivan Cifrić

Jean – Michel Berthelot (Ed.)

ÉPISTÉMOLOGIE DES SCIENCES SOCIALES

Paris, Presses Universitaires de France, 593 str.

S razvojem i diferencijacijom socijalnih znanosti istodobno se i stalno postavlja pitanje njihove epistemologije. Ta je dimenzija bitan konstitutivni moment njihova oblikovanja i njihove spoznajne utemeljenosti. Bez nje bi mišljenje o društvu ostalo u sferi pukog zdravorazumskog, spontanog i impresionističkog umovanja i nikada se ne bi moglo ravnopravno uvrstiti u veliku obitelj modernih znanosti. Ukratko, socijalne su znanosti nezamislive bez svojih općih i posebnih »epistemoloških programa«, u kojima dolaze do izražaja njihove sličnosti i različitosti spram drugih znanstvenih područja. To je imao na umu J. M. Berthelot, profesor sociologije znanja i znanosti i epistemologije na Sorboni, kada je koncipirao ovu zamašnu knjigu-zbornik pod naslovom *Épistémologie des sciences sociales* (*Epistemologija socijalnih znanosti*), koja sadrži studiozne priloge deseterice autora zaokupljenih epistemološkim problemima socijalnoznanstvenih disciplina.

Definirajući svoju zamisao, Berthelot u predgovoru metodički upozorava da se ne radi o sažetku ili sintezi znanja socijalnih znanosti, o prihvaćanju normativnog ključa filozofije znanosti, ni o pretencioznom »manifestu« koji obznanjuje što bi te discipline trebale biti. »Naša je ambicija, kaže on, analitička. Usredotočena je na razumijevanje okvira mišljenja, spoznajnih operacija, programa i teorija što su ih izgradile različite socijalne znanosti. Njihovo osvjetljavanje ima nesumnjiv didaktički domašaj jer daje promišljenu sliku oblikovanja tih disciplina i epistemoloških problema koji ih prožimaju. U tom smislu, ovo je djelo svojevrsni priručnik, koji naglašeno brine o informativnoj i do-